

KAROLINA KORENDA
Zielona Góra

**ZAINTERESOWANIA BADAWCZE
GÓRNOŁUŻYCKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
NA PRZYKŁADZIE PRAC PUBLIKOWANYCH
W „NEUES LAUSITZISCHES MAGAZIN”**

„Neues Lausitzisches Magazin”¹ był organem prasowym Górnołużyckiego Towarzystwa Naukowego w Zgorzelcu (Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften). Ukazywał się w latach 1821/22-1942 jako rocznik². Nie było to pierwsze czasopismo wydawane przez istniejące od 1779 r. towarzystwo. Wcześniej ukazywały się „Provinzialblätter” (1782-1783), „Lausitzische Monatschrift” (1790-1793), „Neues Lausitzische Monatschrift” (1800-1808)³. Założycielem i pierwszym wydawcą NLM był Johann Gotthlef Neuman, diakon kościoła św. Piotra i Pawła w Zgorzelcu, sekretarz Górnołużyckiego Towarzystwa Naukowego. Znajdujące się w tytule czasopisma określenie *neues* miał na celu odróżnienie od „Lausitzisches Magazin”, tygodnika wydawanego wcześniej przez Dietmana z Lauban.

Analizując zawartość tematyczną poszczególnych numerów NLM, można zaobserwować zmiany w zainteresowaniach naukowych Górnołużyckiego Towarzystwa Naukowego oraz zmiany modelu prowadzonych badań. Daje to możliwość oceny przemian w warsztacie naukowym badaczy oraz porównania wzoru badań naukowych, który można wyodrębnić w poszczególnych okresach wydawania NLM, z tendencjami obecnymi wówczas w nauce. Na tej podstawie dokonano (umownego oczywiście) podziału okresu ukazywania się NLM na trzy części.

¹ Dalej: NLM.

² Jedynie w początkowym okresie (przez pierwsze dziesięciolecie) ze względu na dużą ilość niepublikowanych jeszcze, a wartych upowszechnienia artykułów, był to kwartalnik.

³ H. M a j e w s k a, *Górnołużyckie Towarzystwo Naukowe w Zgorzelcu*, „Zeszyty Łużyckie” 1996, t. XVI.

Pierwsza połowa XIX w.

W pierwszym numerze NLM wydawca wskazał na cele, jakie realizować miało czasopismo. Na pierwszym miejscu postawiono zaspokajanie potrzeb literackich Łużyczan. Nie miało ono służyć jedynie rozrywce, jak większość gazet codziennych. W związku z tym zrezygnowano z kroniki towarzyskiej. Zamieszczano szkice o zmarłych Łużyczanach, szczególnie członkach towarzystwa pełniących ważne urzędy, oraz wzmianki o najważniejszych wydarzeniach w życiu społecznym. Członkowie towarzystwa, służąc swoją wiedzą i doświadczeniem, pragnęli odeprzeć stawiany towarzystwu zarzut beczynności.

Zakres tematyczny artykułów był bardzo szeroki, poczynając od wynalazków, poprzez historię sztuki, archeologię, szkolnictwo, zagadnienia przyrodnicze i medyczne. Te zagadnienia dotyczyły nie tylko Łużyc, w przeciwieństwie do rozpraw historycznych, których przedmiotem miały być wyłącznie dzieje regionu. To — jak zaznaczył wydawca — miało wyróżniać NLM od innych czasopism.

Zgodnie z założeniami programowymi w NLM ukazywać miały się artykuły, które zaklasyfikowano do następujących działów:

1. Rozprawy historyczne (historia Łużyc, zagadnienia polityczne i religijne), tematyka antykwareczna, biografie znamienitych uczonych zajmujących się w swej pracy naukowej Łużycami oraz kaznodziejów i teologów mających związki z Łużycami, opisy znalezisk archeologicznych.
2. Wiadomości topograficzne i statystyczne dotyczące obydwu części Łużyc oraz poszczególnych miejscowości.
3. Historia naturalna.
4. Ekonomia, przemysł i rzemiosło, wynalazki.
5. Artykuły z zakresu wiedzy medycznej.
6. Rozprawy do praktycznej nauki filozofii i teologii, kazania, mowy, poezja.
7. Wychowanie i szkolnictwo, historia poszczególnych szkół.
8. Biografie wielkich Łużyczan jako przyczynek do *Lausitzischen Gelehrtengeschichte* oraz uzupełnienie *Schriftstellerlexikon*.
9. Recenzje oraz informacje o książkach ukazujących się na Łużycach.
10. Historia Górnołużyckiego Towarzystwa Naukowego, dane o bibliotekach i innych zbiorach.
11. Miscellanea (wiadomości, które nie znalazły miejsca w powyższych rubrykach).
12. Przegląd najważniejszych wydarzeń (informacje związane z sądownictwem, administracją, sprawy kościelne, szkolne, życie akademickie, wypadki śmiertelne, samobójstwa), nekrologi oraz sprawozdania z obrad i działalności Górnołużyckiego Towarzystwa Naukowego.

Wśród celów, jakie zamierzali realizować członkowie towarzystwa poprzez wydawanie NLM, na plan pierwszy wysuwano utylitaryzm. Czasopismo miało upowszechniać naukowy, krytyczny model postrzegania rzeczywistości zgodnie z oświeceniowymi prądami. Świat przyrodniczy i społeczny miał zostać opisany i odpowiednio sklasyfikowany. Różnorodność tematyczną czasopisma można tłumaczyć faktem, iż w tym okresie nie doszło jeszcze do

wyodrębnienia nauk szczegółowych. Wiąże się z tym również fakt, iż podobne metody badań oraz prezentacji ich wyników stosowano zarówno do zagadnień przyrodniczych, jak i historycznych (proste wyjaśnianie przez podanie przyczyn⁴).

Często poruszaną tematyką było środowisko geograficzne i przyrodnicze Łużyc. Wynikało to z profilu zainteresowań towarzystwa w początkowym okresie działalności. Wskazuje na to jego pierwsza nazwa: Górnołużyckie Towarzystwo dla Wspierania Nauk Przyrodniczych i Historycznych (Oberlausitzische Gesellschaft zur Beforderung der Natur- und Geschichtskunde⁵). Stąd liczne artykuły dotyczące fauny (historia naturalna śląsko-łużyckich amfibi⁶, zwierząt leśnych⁷) i flory (prace Towarzystwa Pomologicznego w Gubinie⁸, spis gatunków storczyków rosnących na Górnych Łużycach⁹, ikonografia roślin, fizjologia roślin¹⁰). W formie tabel prezentowano wyniki obserwacji zjawisk pogodowych.

Wiele uwagi poświęcano sprawom szkolnictwa (aktualny stan, dobre przykłady z innych miast i wsi, programy szkolne). Wiąże się to również z pracami towarzystwa nad rozwojem szkolnictwa ludowego na Górnych Łużycach. Właśnie tej problematyki dotyczyła większość artykułów o tematyce historycznej. W tym początkowym okresie ukazywania się magazynu opracowano historię powstania wielu łużyckich szkół (m.in. w Görlitz, Luckau, Bautzen, Zittau, Löbau) oraz opisano sylwetki ich najznamienitszych wykładowców. Zamieszczane w czasopiśmie wiadomości o ukazujących się na Łużycach książkach miały za zadanie upowszechnianie prac uczonych łużyckich (lecz nie tylko) oraz przybliżenie szerszej grupie osób sylwetek naukowców zajmujących się głównie problematyką związaną z Łużycami. Prócz recenzji tych prac w czasopiśmie zamieszczano wykazy łużyckiej literatury w porządku alfabetycznym.

Szczególną uwagę poświęcano językowi serbołużyckiemu (*Czy powinno się pozwolić, aby język wendyjski na Górnych Łużycach umarł, czy należy go ożywić*¹¹; *Wendyjskie dialekty na Łużycach*¹²; *Nazwy krajów, miast i wsi w języku niemieckim i wendyjskim*¹³; *Etymologia nazw miejscowych na Górnych Łużycach*¹⁴). Ukazały się również prace dotyczące kultury ludowej — teksty piosenek, anegdoty, wiejska poezja. Wiązać to należy z charakterys-

⁴ J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1973, s. 116.

⁵ H. Majewska, *op. cit.*, s. 73.

⁶ NLM 1824, z. 4, s. 449-504.

⁷ NLM 1823, z. 2, s. 211-228.

⁸ NLM 1826, z. 3, s. 341-353.

⁹ NLM 1826, z. 4, s. 509-515.

¹⁰ NLM 1836, s. 26-42.

¹¹ NLM 1821, z. 1, s. 390-405.

¹² NLM 1827, z. 2, s. 242-246.

¹³ NLM 1830, s. 493-502.

¹⁴ NLM 1835, s. 164-193.

tycznym dla tamtego okresu początkiem zainteresowania cechami, które wyróżniają poszczególne ludy i narody. Służyły temu także artykuły, które podobnie jak utwory literackie w dobie oświecenia miały formę dziennika czy wspomnień z podróży, przy czym autorzy zaznaczali naukowy charakter swych wypraw (m. in. do Włoch, Szwajcarii, Niemiec oraz Astrachania).

Dobru łużyckiej społeczności służyć miały teksty dotyczące zdrowotności i higieny. Dzięki nim wykorzenić chciano liczne przesady, które utrudniały pracę lekarzom. Tylko w początkowych numerach NLM ukazały się prace o tematyce medycznej traktujące np. o nowotworach kości czy zapaleniu śledziony. Zamieszczano również informacje o szpitalach już funkcjonujących oraz nowo otwartych.

Publikowano rozprawy na temat historii kościoła na Górnym Łużycach, kazania wygłaszane z okazji świąt oraz opisy zabytków sztuki sakralnej.

Druga połowa XIX w.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XIX w. można zaobserwować zmianę tematyki najczęściej poruszanej na łamach NLM. Artykuły grupowano w trzy, czasem cztery grupy: rozprawy historyczne, ogłoszenia literackie, wiadomości z towarzystwa oraz ewentualnie krótkie wypracowania. Centralne miejsce zajmowały rozprawy historyczne dotyczące m. in. stosunków łużycko-czeskich (*Stosunki Górnych Łużyc z Czechami. Przyczynek do historii Łużyc*¹⁵), łużycko-brandenburskich (*Zniszczenie Budziszyna przez Brandenburczyków w 1319 r.*¹⁶), związku sześciu miast łużyckich, dziejów klasztorów, kościołów, parafii, historii ruchu reformacyjnego (np. *Związki Marcina Lutra z Górnymi Łużycami*¹⁷).

Pierwszoplanowym celem wydawców NLM stało się publikowanie źródeł do historii Łużyc, spisów dokumentów i książek znajdujących się w bibliotekach miejskich oraz w zbiorach kościelnych. Zgodnie z obowiązującym w drugiej połowie XIX w. wzorem badań historycznych na pierwszym miejscu postawiono powiększanie wiedzy o przeszłości na podstawie źródeł historycznych. Początkowo przybrało to kształt antykwarsko-zbieracki¹⁸. Pod koniec XIX w. i na początku XX w. powstało w ten sposób wiele artykułów, które zatytułowano jako *przyczynek do...*

Zrezygnowano z artykułów dotyczących środowiska przyrodniczego Łużyc. Rzadziej publikowano prace z zakresu językoznawstwa i opisy zwyczajów ludowych. Kontynuowano prace na temat szkolnictwa na Górnym Łu-

¹⁵ NLM 1873, s. 62-67.

¹⁶ NLM 1886, s. 79-87.

¹⁷ NLM 1883, s. 232-265.

¹⁸ Por. J. T o p o l s k i, *op. cit.*, s. 103-106.

życach, praca bowiem nad poprawą sytuacji ludu poprzez organizację oświaty stanowiła cel statutowy towarzystwa.

XX wiek

Na początku ubiegłego stulecia zaczął się zmieniać charakter zamieszczanych na łamach NLM rozpraw. Zawężyły się ramy chronologiczne i tematyczne prac, stopniowo traciły one charakter przyczynkarski; od 1910 r. zawierały przypisy. Nie ograniczano się do samego publikowania źródeł. Oczywiście nowe idee poznania historycznego docierały do poszczególnych badaczy z różnym skutkiem. Dla niektórych erudycja przeradzająca się w przyczynkarstwo pozostawała nadal wzorem.

Wydawcy zrezygnowali z artykułów o tematyce utylitarnej, charakterystycznych dla początkowego okresu ukazywania się NLM, dotyczących wynalazków. Ponieważ czasopismo zaczęło przyjmować charakter naukowy, z pewnością zawężeniu ulegał krąg jego czytelników.

Uwagi końcowe

Zainteresowania naukowe członków GŁTN na początku XIX w. były bardzo różnorodne. Przeważały prace przyrodnicze oraz popularyzujące zdobycze nauk technicznych. Od końca XIX w. coraz więcej miejsca zaczęły zajmować rozprawy historyczne dotyczące dziejów Łużyc.

Reasumując, stwierdzić można, że NLM spełniało dwie bardzo istotne funkcje. Po pierwsze, zgodnie z założeniami Górnołużyckiego Towarzystwa Naukowego publikowane na jego łamach artykuły miały doprowadzić do poprawy jakości życia mieszkańców Łużyc poprzez popularyzowanie zdobyczy nauki. Służyć miały temu również prace dotyczące działalności szkół, Kościołów, towarzystw naukowych i innych instytucji. Cele te, które nazwać możemy społecznymi, były priorytetami zwłaszcza w XIX wieku.

Analizując zawartość tematyczną poszczególnych numerów NLM, zaobserwować można zmiany w zainteresowaniach naukowych Górnołużyckiego Towarzystwa Naukowego oraz zmiany modelu prowadzonych badań. Wskazać można trzy charakterystyczne dla XIX i początku XX w. wzory badań historycznych. Pierwsza połowa XIX wieku to okres, w którym badacze kładli największy nacisk na erudycję rozumianą jako powiększanie wiedzy o przeszłości poprzez zbieranie i krytykę informacji, bez wskazywania na prawa rozwoju historycznego, bez uogólnień. W następnym okresie wzrastała rola źródeł historycznych, lecz prace miały nadal charakter przyczynkarski. Znaczący postęp w pracy historyków dokonał się w XX w. Już nie samo źródło znajdowało się w centrum zainteresowania; najistotniejsze stało się jego odpowiednie wykorzystanie, krytycyzm i rozumienie. W związku z tym za-

wężyły się ramy chronologiczne prac, dotyczyły one węższych zagadnień i były bardziej szczegółowe. Były to rozprawy naukowe, a nie jak w XIX w. krótkie zarysy przeznaczone „dla szkół i domów”.

Omawiane czasopismo, będąc organem prasowym Górnołużyckiego Towarzystwa Naukowego, przyczyniło się do rozwoju studiów nad obyczajami, kulturą i dziejami Łużyc. Było platformą wymiany myśli naukowej między uczonymi łużyckimi oraz niemieckimi. To należy uznać za jego szczególną wartość, nic tak bowiem nie szkodzi nauce, jak zaściankowość i tendencyjność badaczy. Wystrzegali się tego autorzy, którzy publikowali prace w NLM.

Karolina Korenda

**FORSCHUNGSINTERESSE DER OBERLAUSITZISCHEN
GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN AM BEISPIEL
DER VERÖFFENTLICHTEN ARBEITEN
IM „NEUEN LAUSITZISCHEN MAGAZIN”**

Zusammenfassung

„Neues Lausitzisches Magazin” war ein Presseorgan der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften in Görlitz. In den Jahren 1921/22-1942 galt es als Jahresschrift, wobei es anfangs wegen großer Zahl der bisher nicht veröffentlichten Arbeiten als Vierteljahresschrift erschien. Sein Gründer und erster NLM-Herausgeber war Johann Gotthlef Neuman, Diakon der Peter-Paulus-Kirche in Görlitz und Sekretär der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften. Die Bezeichnung „neues” im Titel der Zeitschrift hatte zum Ziel, dieses von dem „Lausitzischen Magazin”, einer früher von Dietman aus/von Lauban herausgegebenen Wochenschrift unterscheiden zu können.

Wenn man den thematischen Inhalt der einzelnen NLM-Nummer analysiert, sind die Änderungen des wissenschaftlichen Interesses der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften und die Änderung des Modells der geführten Forschungsarbeiten zu bemerken. Aufgrund dessen lassen sich in diesem Zeitraum, in dem das NLM erschien, drei Teile auszusondern (Dies hat natürlich einen fiktiven Charakter, und die chronologischen Grenzen bleiben unscharf). In der ersten Hälfte des 19. Jhs. wurden in dieser Zeitschrift die Artikel zu sehr breiten Thematik veröffentlicht. Das Hauptziel der Herausgeber war die wissenschaftliche, kritische Betrachtung der natürlichen und sozialen Welt zu verbreiten. Viel Aufmerksamkeit schenkte man der Bildung in der Oberlausitz.

In den 50er und 60er Jahren des 19. Jhs. änderte sich die im NLM am häufigsten erörterte Thematik. Zum Hauptziel der NLM-Herausgeber wurde die Veröffentlichung der Quellen zur Geschichte der Lausitz sowie der Verzeichnisse von Urkunden und Büchern, die sich in Stadtbibliotheken und Kirchensammlungen befanden. Anfangs nahm diese Tätigkeit jedoch eine Antiquitäts-Sammler-Gestalt an. Ende des 19. Jhs. und Anfang des 20. Jhs. sind auf diese Weise zahlreiche Artikel entstanden, die als „Beiträge zu ...” betitelt wurden.

Zu Beginn des vergangenen Jahrhunderts änderte sich allmählich der Charakter der in den NLM- Spalten veröffentlichten Abhandlungen. Der chronologische und theoretische Rahmen der Arbeiten wurde eingengt. Die Zeitschrift nahm einen wissenschaftlichen Charakter an, was die Einengung ihres Leserkreises zu Folge hatte.

Man kann also auf drei für das 19. und Anfang des 20.Jhs. charakteristische Muster der historischen Forschung hinweisen. Die erste Hälfte des 19.Jhs. war der Zeitraum, in dem die Forscher die Erudition betonten, die als Bereicherung der Kenntnisse über die Vergangenheit verstanden wurde, indem die Informationen gesammelt und kristisiert wurden, ohne auf die Gesetze der historischen Entwicklung hinzuweisen und ohne zu verallgemeinern. In der nächsten Periode stieg die Rolle der historischen Quellen, aber die Arbeiten hatten nach wie vor einen beitragenden Charakter. Ein bedeutender Fortschritt in der Arbeit der Historiker erfolgte im 20.Jh., für die nicht die Quelle selbst das Wichtigste gewesen sei, sondern deren entsprechender Gebrauch, Kritizismus und Verstehen.